

ÖNAL, Mehmet Naci, (2010), *Romanya Dobrucası Tatar Halkının Sözlü Edebiyatları*, **Problemi Filologii Narodov Povolzvyva Sbornuk Smameu**, Moskova, s. 204-209.

ROMANYA DOBRUCASI TATAR HALKININ SÖZLÜ EDEBİYATLARI

Mehmet Naci ÖNAL¹

0. DOBRUCA'DA TÜRK TARİHİ

Dobrucaya ait topraklarının toplam yüz ölçümü 23.626 km²'dir. 14492 km²'si Romanya sınırları dahilinde, 7.780 km²'si ise Bulgaristan sınırları içinde bulunmaktadır.

Dobruca Bölgesine Anadolu'dan getirilen Yörükler ve Kırım'dan gelen Tatarlar yerleştirilmiştir. Tuna nehir boyu ticari ve stratejik bir öneme sahipti. Dobruca'ya yerleşimler Yavuz Sultan Selim döneminde (XVI. Yüzyıl) devam etmiş, Kırım'dan gelen Tatar Türklerinin bir kısmı Dobruca'ya yerleştirilmişti. Osmanlı İmparatorluğunun kolonize programı çerçevesinde, Türk ve Tatar Müslüman halkı askerî yollar üzerine (İstanbul-Babadağ-İsakça) iskân edilmişlerdi.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonucu Kırım Rusların eline geçince, Kırım'dan gelen Tatar Türkleri Dobruca'ya yerleştirildi. Kırım harbi sonrası 1856-1866 yılları arasında 60.000 kadar Kırım Tatar halkı Dobruca'ya gelmiş, Sultan Abdulmecit bunların önemli bir bölümünü Karasu (Mecidiye) kasabasına yerleştirmişti.

18. ve 19. asırlardaki Osmanlı-Rus harbinde en çok Dobruca Türk halkı çok zarar görmüş, bu yüzyıllardaki savaşlar sonucu Dobruca'daki Müslümanların sayıları azalmış, yüzbinlerce Dobrucalı Müslüman muhacir olmak zorunda kalmış, bölgede giderek büyüyen bir nüfus boşluğu oluşmuştu. 1878 Berlin Antlaşması ile Dobruca Romanya'ya katılır.

1992 rakamlarına göre, Romanya Dobrucasının toplam nüfusu bir milyon civarındadır. Bu sayının % 10'unu Türk azınlığın oluşturduğu tahmin edilmektedir. Bölgede yaşayan Türklerin sayıları 29.533'ü Türk, 24.449'u Tatar olmak üzere toplam 53.182 olarak tespit edilmiştir (Önal 1998:1-6).

1. DOBRUCA TATARLARININ EDEBİYATLARI

Dobruca Tatarları halkı okuma yazma oranının yüksek olmasıyla dikkati çekmektedir.

Dobruca'da çıkan "emel" dergisi ve sonrasında devam eden çeşitli dergi (Renkler) ve gazetelerin (Karadeniz, Hakses) yanısıra Dobruca Tatar halkının tarihlerini, edebiyatlarını ve kültürlerini ele alan çeşitli sempozyumlar yapılmış ve kitaplar yayımlanmıştır. Bu yayımlar arasında hem yazılı gerek hem sözlü edebi ürünlere yer verilmiştir. Dobruca Türk veTatar halkının yazılı edebiyatları üzerine yayımlar yapılmış ve bilgiler verilmiştir (Önal 1997:15-39).

Dobruca Tatar halkının sözlü edebiyatları üzerine yayın yapan bilim insanları ve araştırmacılar Tatarların edebi geleneklerini ortaya koymuşlardır. Bu konuda derli toplu

¹ Doç.Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, Kötekli/Muğla/Türkiye, onaci@mu.edu.tr

bir kaynakça çalışmasını Cornelya Călin yapmıştır (Călin 1979 ve 1981). Bu çalışmamızda Dobruca Tatar halkının sözlü edebiyatları üzerinde yapılmış çalışmalar üzerinde durulacaktır.

Dobruca Tatarlarının halk edebiyatları arasında destanlar, masallar, halk hikayeleri, efsaneler ve fıkralar gibi mansur türler; türkü, mani, bilmece, tekerleme, ninni gibi menzum türler yer almaktadır.

1.1. Mensur Halk Edebiyatı Ürünleri

1.1.1. Destanlar

Dobruca Tatar halkının detanları XIV-XVII. yüzyıllardan sonra, altınordu sahasından Tuna kıyılarına taşınmıştır. “Edige Batır,” “Şora Batır,” “Adel Sultan,” “Kıylap Batır” gibi destanlar ile Dede Korkut hikâyelerinin bir eş metni “Baybörü Ulı Beyrek Batır” yer alır (Mahmut 1998:15-156). “Tepegöz” adlı Dede Korkut Hikâyelerinin iki eş metni bölgeden derlenmiştir. Bu hikâyeler konuları bakımından destana yakın türlerdir (Ekrem 1985:13-18).

1.1.2. Masallar

Dobruca Tatar halkının masalları üzerine hem çeşitli makaleler hem de kitaplar yer almaktadır. Bunlar arasında “Tepegöz” önemli bir yere sahiptir. Altı bölümden oluşan kitapta konularına göre tasnifler yapılmıştır. Olağanüstü masalların yanı sıra destan ve halk hikâyeleri de masal adı ile verilmiştir (Ekrem 1985: 18-35, 39-119; 143-282).

“Bülbül Sesi” adlı eserde ayrıca beş masal yer almaktadır (Ekrem 1981:15-107). Bazı masallar gazetelerde yer bulur. Örneğin “Pinti ile Cömert” masalı (Emel 1993:6), “Keloğlan’ın Köse Masalı” ve “Hamamcı ile Keloğlan” bunlardan bazılarıdır (Karadeniz 25/1, 6). “Devler” adlı bir başka masal C. İlmiye tarafından Karadeniz gazetesinde yayımlanır (1995: 33/4, 4). Türk masallarından en çok bilinen masallardan biri de “Kaplumbağa Gelin” masalıdır. Bu masal aynı gazetenin folklor köşesinin yayımlanmıştır (Karadeniz 1992: 18/4, 4). Mahmut çiftinin Dobruca Tatar halkı arasından derledikleri kırk sekiz masal bulunmaktadır (1991:5-249).

1.1.3. Halk Hikâyeleri

Arzu ile Kamber Hikayesi’nin iki eş metni Ekrem çifti tarafından yayımlanmıştır (Ekrem 1985:128-140). Mahmut çifti aşk-sevda masalları olarak kitaplarında yer verdikleri “Tayir ile Zöre,” “Arzu ile Kamber,” “Yuzsuf man Zuleyha” gibi türler aslında yaygın olarak bilinen halk hikayeleridir. “Bozcigit” ise yörede söylenen bir halk hikâyesidir (Mahmut 1988:170-247).

1.1.4. Efsaneler

Dobruca’nın Babadağ ilçesinde bir türbesi bulunan “Sarı Saltık Baba” hakkında anlatılan pek çok olağansü içerikli efsane anlatılmaktadır (Akalin 1995:156-176). Bu efsanelerin çoğu menkıbe türü efsanelerdir. Ayrıca Dobrucanın diğer Türk yerleşim birimlerinde türbeler ve bunlara bağlı efsaneler vardır (Önal 2000:31-48).

1.1.5. Fıkralar

Romanya’da genel olarak çok iyi bilinen Nasrettin Hoca fıkraları (Penişoara 1986: 311-316; Guboğlu 1976: 67-72), doğal olarak Dobruca Tatar halkı tarafından da iyi bilinmektedir. Mehmet Ali Ekrem, “Bülbül Sesi” adlı eserinde on iki fıkraya yer vermiştir (1981: 199-205). N. Mahmut, beşi Nasrettin Hoca fıkrası olmak üzere toplam on iki fıkra yayımlar (1992a: 206-210). “Karadeniz” gazetesinde farklı sayılarda fıkralar yayımlanır. Bu fıkraların çoğu Nasrettin Hoca fıkralarıdır. Fıkraların bazıları orijinal fıkralar iken bazıları modern yaşama uyarlanmış fıkralardır (1992:5).

Dobruca’da anlatılan Nasrettin Hoca fıkraları ile Türkiye anlatılanlarının bir karşılaştırılması S. Sakaoğlu tarafından yapılmıştır (1995:275-292). Çocuklara ait fıkralar gazete sayfalarında yer almıştır (Yaşar 1993:4).

1.2. Manzum Halk Edebiyatı Ürünleri

1.2.1. Türküler/Cırlar

Türküler halk edebiyatının en özgün ürünleri olup Tatar halkının aşk, ayrılık, tören, oyun, kahramanlık vb. konular üzerine pek çok türküleri yer almaktadır. Bu türkülerden bazılarının Türkiye’de çeşitlemeleri var olup önemli bir kısmı Dobruca Bölgesi Tatarlarına aittir. Bölgeden yüz civarında türküler derlenmiştir (Ekrem 1981: 15-107; Önal 1997:360-375). Boztorgay adlı çalışmada yüz civarında türkü yer alır (Ali 1980:19-72).

Örnek bir Tatar türküsü:

Tütep kaldı ocaklar,
Sünermi erken?
Tatar halkı korlıkka
Koner mi eken?

Kaldı çzima astında
Babaylar kabri,
Bonu korgen bayguşnun
Kalmadı sabrı

Ketiyatır gemımız,
Tütünü budak.
Bız ketken sun Kırım’dan
Kalmadı kunak

(...) (Karadeniz 1992:18/6, 4)

1.2.2. Bilmeceler/Tapmacalar:

Türkiye Türkçesindeki bilmecenin karşılığı Tatar Türkleri arasındaki adı “tapmaca”dır. Dobruca’nın Azaplar köyünden Seyfettin H. Fazıl ile Kobandin ilçesinden Mecit Abdulaziz, Emel dergisinde “Halk Edebiyatı” başlığında Tapmacalara yer vermişlerdir. Toplam 128 tapmaca yer almaktadır (1940: 26-35). M. Naci Önal Dobruca’da yayımlanmış ve kendi derlemiş olduğu bütün bilmeceleri karşılaştırma yöntemi ile bir araya getirmiştir (Önal 1997a:83-107). Tapmacalar hakkında bir başka yayın Nedret çiftine aittir (1997:189-195). Dobruca yıllıklarında, özellikle Dumitrescu tarafından yapılan çalışmalarda bilmecelere de yer verilir (1922:371-385).

Cumak aytıp cuturttuk

Cümle alemni kuruttuk (burçe/pire) (Fazıl ve Abdulaziz 1940: S.148,

23)

1.2.3. Maniler/Şinlar:

Türkiye Türkçesiyle mani türüne Tatar Türkçesinde “şın” denmektedir. Dobruca tatarları arasında şın en çok bilinen türlerden biridir. Bülbül Sesi adlı eserde almış civarında şına yer verilmiştir (Ekrem 1981: 135-144).

M.Ali Ekrem Analele Dobruca (Dobruca Yıllıkları) dan aldığı şınları yayımlar (1994: 163-167). Aylık “Karadeniz” gazetesinde şınlara yer verilir (İlmiye 1993: 4; 1992 : 18/6, 4). Mahmut çifti şınlara ayrı bölüm ayırmıştır (1997:61-113).

Deren kuyga taş atsan

Şingirday keter
Uzak yerge kız bersen
Cılay keter

Cılay kette kule kayt
Kapını şeklep
Men turarman colında
Kelentır beklep

Dal pes (fes) ketti deryaga
Calday calday
Başına nokta urdular
Alday alday (Karadeniz 1992:18/6, 4).

1.2.4. Nininiler/Beşik Cırları:

Dobruca'dan derlenmiş beş ninniye yer verilmiştir (Ekrem 1981:147-149). Nedret Mahmut "Ballar Folklorı" adlı makalesinde "Beşik Cırları"nı ele alır. Beşik cırlarının ortamları, temaları, yapıları ve işleri hakkında bilgi verdikten sonra, çeşitli örnekler verir (1992b: 130-141). Ekrem çifti Türkiye'de yayımlanan toplu eserlerinde ninniye de yer vermişler, otuz kadar ninni kaleme almışlardır (1997:10-16; 263-268).

Kadeneniz gazetesinde ninni örnekleri yer almaktadır.

"Kızım kızım kılıklı
Kız Allah tan tilekli
Otuz ola kolekli (ola:ipek)
At başından cürekli (Akmola 1995:33/4, 4)

1.3. Sonuç

Dobruca Tatar halkının sözlü edebiyatları üzerine yapılan ilk çalışmaları Romen araştırmacılar başlatmışlar, daha sonra yetişen yörenin bilim insanları kendi halk kültürü ürünlerini derlemişler ve yazıya geçirmişlerdir. Romanya azınlıklarının eserlerini basan Kriterion yayınevi Tatar halkına ait eserleri de yayımlanmıştır. Bölgede Tatar halk kültürü üzerine sempozyumlar yapıldığı gibi, Tatar kökenli bilim insanları Türkiyede çeşitli sempozyumlarda bildiriler sunmuşlardır. Romen Folklor Enstitüsünde Tatar folkloruna ait çok sayıda sözlü ve görsel kayıt bulunmaktadır.

Gerek nesir, gerek nazım türü halk edebiyatı örnekleri bölge insanın günlük yaşamını yansıtırken edebi ürünler sonraki kuşakla için, birer eğitim veya eğlence aracı olmuştur. Çocuk edebiyatından, büyüklerin kahramanlık konulu destanlarına kadar zengin halk kültürü ürünlerini Dobruca Tatar halkı kuşaklar arasında aktarmayı başarmış ve bunları yaşatmak için yayımlar yapmışlardır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Haluk, (1995), "Sarı Saltuk ve Ebu-l Hayr-i Rum'un Saltuknamesi," *Renkler 4*, Kriterion Yayınevi, Bükreş.
- ANDRESCU, Gabriel, (2005), *Tatarii în Romania: Teme Identitare*, Bucureşti.
- ALİ, Ahmet Naci G., Mehmet Ablai ve Nuri Vuap, (1980), *Botorgay Folkor Toplamı*, Kriterion Kitap Uyi, Bucureşti.

- CĂLİN, Cornelya, (1979), *Türk Halkbilimi İle İlgili Romen Kaynakçası*, 1977'den Ayırbaşım, Ankara.
- _____, (1981), *Türk Folkloru ve Etnografyası İle İlgili Romen Bibliyografyası*, 1981/1 den Ayırbaşım, Ankara.
- DDUMİTRESCUİ, İ, (1922), "Foklor Tătăresc din Pervelia," *Analele Dobrogei*, No.3, 370-385.
- EKREM, Mehmet Ali, (1981), *Bülbül Sesi Dobruca Türklerinin Foklorundan Seçmeler*, Kriterion Kitapevi, Bükreş.
- EKREM, Mehmet Ali ve Hilmiye, (1985), *Tepegöz Dobruca Masalları*, Kriterion Yayın Üyi, Bükreş.
- ESİN, Emel, (1993), "Folkorumuzdan Örnekler," *Aylık Gazete Karadeniz*, Sayı (24) 4, 6.
- FAZIL, H. Seyfettin ve Abdulaziz Macit, (1940), "Halk Edebiyatı Tapmaça bilmece," *Emel*, İkinci Kanun, 1940, S. 146-148.
- GUBOĞLU, Mihail, "Romen Edebiyatında Nasrettin Hoca," *I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara.
- _____, (1992), Sayı 16/4.
- _____, (1994), Sayı 25/1.
- İLMİYE, C, (1993), "Folklorumuzdan Örnekler," *Karadeniz*, Sayı 21/1, 4.
- MAHMUT, Nedret, (1992a), "Halk Edebiyatı," *Renkler 3*, Kriterion Yayın Evi, Bükreş.
- _____, (1992b), "Ballar Folkloru," *Renkler 3*, Kriterion Yayın Evi, Bükreş.
- MAHMUT, Nedret ve Enver Mahmut, (1988), *Bozcigit Dobruca Tatar Masalları Birinci Kitap*, Kriterion Kitap Üyi, Bucureşti.
- _____, (1991), *Ayuw Kulak Batır, Dobruca Tatar Masalları İkinci Kitap*, Kriterion Kitap Üyi, Bucureşti.
- _____, (1997), *Dobruca Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- ÖNAL, Mehmet Naci, (1997), "Romanya Türklerinin Günümüz Edebiyatı," *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*, TDK Yay., S.4, 15-39.
- _____, (1997a), "Dobruca Türklerinin Bilmeceleri," *folklor/edebiyat*, S. 10, 83-107.)
- _____, (1997b), *Din Folklorul Turcilor Dobrogeni*, Editura Kriterion, Bucureşti.
- _____, (1998), *Romanya/Dobruca Türkleri Mukayeseleriyle Doğum, Evlenme ve Ölüm Âdetleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- _____, (2000), "Romanya Dobrucasında Yedi Türbe," *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1998*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 31-48.
- PENİŞOARA, İon, (1986), "Dobruca'daki Türk Ağızlarında Nasreddin Hoca'nın Fıkraları ve Onların Özellikleri," *III: Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. II, Halk Edebiyatı*, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim, (1995), "Nasrettin Hoca Fıkralarının Romanya'da Yaşayan Türkler Arasındaki Yaygınlığı ve Anadoludaki Benzerlikleriyle Olan Paralellikleri," *Renkler 4*, Kriterion Yayınevi, Bükreş.
- YAŞAR, Mehmetemin, (1993), *Çocuklar Dünyasından Fıkralar*, (Aylık Gazete) *Karadeniz*, Sayı 23/3, 4.